

ЕСЕЇ: СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Усна історія філософії: Повернення до теми

*Інна
Голубович*

УСНА ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ТА УСНА ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Формат цього тексту не випадково строкатий, тому зроблю попередні зауваження. По-перше, в ньому подано текст мого виступу-*репліки* на круглому столі «Філософської думки» «Усна історія філософії», який не було опубліковано у попередньому тематичному числі журналу. По-друге, мені здається важливим додати до виступу деякі *ремарки*, які неминучі при перекладі усної, мабуть, занадто емоційної та «неоковирної» (слово, яке стало предметом дискусії в перебігу круглого столу) репліки мовою письмового тексту. По-третє, на мій погляд, вкрай необхідно окреслити принципи теоретико-концептуальні презумпції та засадові тези достатньо нового для вітчизняного інтелектуального простору дослідницького напрямку, дати *абрис* філософії (і навіть онтології) усної історії філософії та/або усної історії філософів. Такі рубрики я запозичую у одного зі своїх одеських вчителів — професора історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова Тетяни Миколаївни Попової, до плідних у контексті нашої розмови ідей якої ми ще повернемося.

Репліки

Спочатку я хочу щиро подякувати відомому українському філософові Тетяні Чайці, щаслива тим, що змогла зробити це особисто, під час нашої зустрічі на круглому столі за темою, про яку я багато

років мріяла. Саме Тетяна Олексіївна колись зацікавила мене усною історією філософів. Вона, можна так сказати, інфікувала мене, здійснила «доторк» [Чайка, 2009: с. 140–144], навчила азів цієї вкрай важливої культурної та інтелектуальної справи. До цього я вже багато років займалась теоретичною біографістикою, написала монографію, захистила докторську дисертацію, які були присвячені аналізу феномену біографії в культурі [Голубович, 2008, 2009]. З моїм науковим вчителем, професором філософського факультету ОНУ Іриною Яківною Матковською ми провели серію міждисциплінарних конференцій під рубрикою «Біографічний метод в гуманітарному знанні». І саме в такому контексті я доторкнулася до жанру усної історії. Ірина Яківна познайомила мене з Віктором Ароновичем Малаховим і Тетяною Олексіївною Чайкою. Я дуже добре пам'ятаю зустріч у їхньому гостинному домі, коли Тетяна Чайка готувала до друку цикл своїх інтерв'ю з Сергієм Кримським [Кримський, Чайка: 2012]. І то був справжній майстер-клас з того, як переводити усне слово в письмове, бо кардинально змінюються ритм, темп, інтонація. Я в першому наближенні зрозуміла, як вкрай важко робити складний вибір між автентичністю транскрибованого інтерв'ю (технічної стенограми) та смисловою архітектонікою тексту книги з проблемно-тематичними рубриками і зберегти при цьому «габітус» усного слова, його теплоту, багатогранність, яскравість; як у кожній конкретній «ситуації слова/письма» розв'язувати складне етичне питання щодо занадто вільних і вкрай суб'єктивних фрагментів («Дещо ми з ним (з С.Б.Кримським. — *І.Г.*) потім відхиляли, але частіше, прослуховуючи занадто вільний фрагмент у запису, він з азартом говорив: “Ні, хай залишається”» [Кримський, Чайка, 2012: с. 10]. У таких, здавалося б, дрібницях несподівано давав про себе знати більш відкритий горизонт свободи усного слова порівняно з письмовим. Ще до цієї зустрічі я одразу після захисту дисертації 2010 року організувала авторський курс «Основи теоретичної біографістики» для магістрів філософського факультету ОНУ, а після презентації Т. Чайкою свого проекту «Усна історія філософів» ми зі студентами почали проводити інтерв'ювання одеських філософів, переважно тих, хто працював на факультеті і кого дуже добре знали самі студенти. За ці роки вже зібрано багато історій, і я ще до них не можу дійти як до такого досвіду, який я можу розкрити. Поки що майже всі інтерв'ю існують лише в архіві проекту і чекають на своїх коментаторів та читачів. Тому мої методичні поради — це лише тільки обставини розмови про дотепер таємничий для мене жанр.

Ще одна тема, яку ми не зможемо тут розвинути дуже детально. Хто краще для створення усної історії філософії — наївний співрозмовник чи фаховий експерт? Сергій Леонідович Йосипенко підкреслив, що треба бути на рівні тієї розмови, про яку йдеться. Наприклад, одеський філософ, засновник неформальної спілки «Одеська гуманітарна традиція» (для нас — герменевтичний семінар в Одеському Політеху, а потім в Консерваторії) Олексій Миколайович Роджеро провів блискучу усну розмову з Мирославом Попо-

вичем «К портрету філософа на фоні епохи» (бесіда з М.В. Поповичем, 24–25 вересня 2008 року; розшифровка Ганни Рабокоровки) [К портрету, 2009]. Кожен зі співрозмовників є справжнім, оригінальним філософом, повноцінним свідком доби, активним учасником історико-філософського процесу свого часу. Як розповідав нам О. Роджеро, розмова тривала довго, у неформальній обстановці — на кухні Мирослава Володимировича. Цікаво, що пунктами-подіями розмови були переважно доленосні філософські книжки радянської доби, серед яких праця самого М. Поповича «Про філософський аналіз мови науки» (1966). Проте лейтмотивом бесіди стала апологія усної мови, від платонівської настанови в VII письмі до зізнання Мирослава Володимировича в особистій схильності до розмовного жанру у філософії: «... більшу частину ідей, які тоді ширяли в повітрі в 60-ті роки, я сприймав ось так — в діалозі, зі слуху. Особливо це стосується тих ідей, які набувають на папері характеру сухих формул, вся ця продукція, пов'язана із застосуванням логічної техніки. Ми тоді часто їздили на симпозиуми, конференції, нерідко їздили в Сибір, до Томська, а це чотири дні перебування в поїзді, коли ми інтенсивно спілкувалися, говорили і сперечалися» [К портрету, 2009: с. 5]. Чи помітили співрозмовники цю контрверзу? О.М. Роджеро погодився взяти участь у нашому проекті «Усні історії філософів» лише на умовах довгої змістовної підготовки до розмови. Студентки-інтерв'юери повинні були півроку ходити на його лекції, багато читати, розмовляти, занурюватися в атмосферу радянської філософії 1960–1970-х років. Вийшов хороший, глибокий текст, що гідно представляє жанр усної історії філософії (тут я не додаю як альтернативу — історію філософа, бо це суперечить підходу О. Роджеро: «Я ж не збираюся писати щось на кшталт “Портрета художника в молодості” Джойса чи “Молодих років Вільгельма Мейстера” Гете. У зв'язку з цим я завжди нагадую слова Маяковського: “Я поет — тим цікавий”. Думаю, якщо я чимось цікавий, то тільки віднесеністю до філософії» [Роджеро, 2017]).

Проте я хочу підкреслити важливість фігури наївного співрозмовника, яким неминуче є студент — представник іншої генерації, іншого стилю філософського життя. Він звертається до свого співрозмовника з власними питаннями, питаннями своєї генерації. Нагадую проект «Усна історія» в межах програми «Філософія в публічному просторі» Інституту філософії РАН. Був створений цикл інтерв'ю (2012–2014) з видатними філософами радянської доби. В проекті була така умова, щоб бесіду вели молоді співробітники Інституту філософії чи аспіранти. В цьому випадку в експерта-фахівця немає ніякої переваги перед наївним співрозмовником (або експертом повсякденності). Це — один із принципів «гуманітарної експертизи» як одного з важливих напрямків сучасної дослідницької та соціокультурної практики. І це також експертиза розривів культури. Деякі з них ми можемо спостерігати дуже добре наочно якраз у жанрі усної історії. Наприклад, майже випадково виник ще один напрямок розвідок у проекті «Усна історія філософів», проте сьо-

годні він починає займати центральне місце для мене, бо є тісно пов'язаним з реконструкцією умов можливості існування філософії у публічному просторі. Це дослідження інтелектуальних неформальних спільнот Одеси, де поза межами університету формувалася філософія в 1960–1980-ті роки, це історія інтелектуального спротиву режимові, історія позаофіційного знайомства із забороненою філософією, в тому числі релігійно-філософською. Маю на увазі коло Миколи Полторацького (1909–1991), емігранта, який багато років жив у Парижі, був представником Паризької школи православного богослов'я, яке шукало шляхи активного діалогу із Заходом, головою Фотієва Братства, технічним секретарем М. Бердяєва. Він повертається на батьківщину наприкінці 1940-х років і стає одним з неофіційних центрів інтелектуального життя Одеси. Тож я вирішила зібрати свідчення тих, хто був залучений до його кола. Це переважно «восьмидесятники» за віком, як вони самі себе називають. Серед них, до речі, відомий поет, психолог, громадянський діяч Борис Херсонський, який без Миколи Полторацького не був би тією людиною, яку ми сьогодні добре знаємо; це засновник «Всесвітнього клубу одеситів», справжня душа Одеси, журналіст, культуролог, літературознавець Євген Голубовський і багато інших. Їх і інтерв'ювали наші студенти. Коли вони показали транскрибований текст Євгенові Голубовському, він був приголомшений: «Деголь» замість Шарль де Голь, слово *Résistance* помічено як незрозуміле (М. Полторацький був учасником Дурданської групи Руху Опору в Парижі). В таких помилках і незрозумілостях наочно проявився культурний розрив між генераціями. Це те, що цілком очевидне. А що неочевидне? Це втрати якихось важливих форм життя. Наприклад, коли я стала пояснювати студентам, що таке неформальне коло однодумців, маленька тісна спільнота, яку об'єднує пошук інтелектуального та духовного опертя, пошук інших цінностей, справжня любов до філософії, взагалі інша «група крові», я усвідомила, що на глибинному, емпатичному рівні вони цього не розуміють. Таке життя для них якесь чуже, інше. Хто ці люди, члени такого кола? Чому вони мають стільки безмежного дозвілля? Чому стільки часу проводять за розмовами — вдома, на дачі, біля семінарії, заходять у православну церкву, потім у греко-католицький храм, приходять у Будинок вчених на секцію книголюбів, обмінюються рідкісними та забороненими книжками, обговорюють ці книжки, п'ють вино, гуляють вздовж моря... Студентам дуже важко, як виявилось, увійти у смислове нутро такого життя. Коли я це зрозуміла, я попросила їх створити щоденник самоспостереження і описати свої власні неформальні малі спільноти, куди вони залучені. Не знаю, чи допомогло їм таке самоспостереження зрозуміти «восьмидесятників»-неформалів. Тобто ми не завжди можемо знати, де саме виникають культурні розриви, де та сама «неможливість розмови», про яку писав Гадамер. Один із тих, кого зустріч з Полторацьким радикально змінила, людина, яка активно і самовіддано зберігає пам'ять про нього, його архіви, Анатолій Миколайович Катчук, влучно підмітив — зник «баечник», майстер

розповідати байки, один з ключових, проте непомітних для зовнішнього ока та слуху, персонажів такого неформального кола. Непомітно пішов у небуття цілий антропологічний тип — «баєчник *par excellence*». Митець вільної розмови, хто справді відчуває безмежну насолоду від розмови. Мабуть, без такої людини-камертона, за гамбурзьким рахунком, неможливий сам жанр усної історії. Що відчуває сьогодні той, хто жив колись серед талановитих «баєчників» — літературних, філософських, мистецьких, будь-яких, а зараз бачить, що їх уже немає. От що ми втратили, і цю втрату навіть неможливо якось артикулювати... Ще нагадаю фільм С. Соловйова «Рятівник». Там є знаковий для мене епізод, коли героїня дає ляпаса одному з героїв. І він питає: «За що?». «За підлість переказу». Що це таке? Підлість і переказ? Це якась невловима річ. Я згадала про неї, коли слухала усну бесіду з філософом із серії ІФ РАН (не буду зараз називати дуже відоме ім'я в радянській філософії та психології). Він миттєво зник для мене як фігура — через те, як переказував історію Евальда Ільєнкова, за що мені хотілося дати йому ляпаса. Колега і опонент Ільєнкова ні в чому не перекрутив факти, але «підлість переказу» в розповіді була. Тому проблема пам'яті та спогадів стає вкрай важливою. Усна історія філософії чи філософів підключається до міждисциплінарної царини *memory studies*. І я завжди у таких випадках звертаюсь до колеги по кафедрі, одностумця, також учениці Ірини Яківни Матковської, до професора Оксани Довгополової, яка не лише теоретично філософує про комеморативні практики культури й особистості, але здійснює багато публічних громадянських проектів (міжнародні школи «Пам'ять та примирення» тощо), є науковим експертом Меморіального центру «Бабин Яр». Тут вкрай важливими є настанови М. Бахтіна про здатність ціннісно пам'ятати, П. Рикера — про відповідальність перед історією та справедливу пам'ять, М. Гайдегера — про сутнісний взаємозв'язок у тріаді «мислення — пам'ять — вдячність».

Завершую також на міждисциплінарній ноті. Хочу запропонувати колегам, студентам, аспірантам, які долучаються до достатньо нового для вітчизняної філософської спільноти дослідницького напрямку усної історії, вкрай корисну нову працю одеського історика-методолога, професора історичного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова Тетяни Попової «Життєпис вченого-історика на перехресті історіографічних традицій. Теорія. Методологія. Практика» [Попова, 2017]; в цій праці розглянуто дослідницьке поле біоісторіографії в контексті інтелектуальних стратегій сучасності. На мій погляд, це одна з найкращих теоретичних, методологічних та методичних пропозицій для нас. Частіше ми шукаємо такі пропозиції у власному професійному колі, у філософському цеху. Проте насправді треба також шукати їх на порубіжжі, у просторі «між». Справді, іноді не варто винаходити велосипед, якщо його вже винайдено (в цьому випадку — істориками-методологами, причому в Україні ми маємо високопрофесійну їх генерацію). В тому, що така міждисциплінарна взаємодія корисна і плідна, я ще раз переконалась,

коли прочитала статтю студента філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Всеволода Хоми, який безпосередньо залучений до Товариства усної історії філософії [Хома, 2019: с.67–81]. В публікації порушено питання про створення теоретичної робочої моделі (моделей?) усної історії філософії, про специфіку жанрів, про варіанти класифікацій філософського інтерв'ю, підкреслено важливість конкретних технологічних та методичних, практичних питань. Доречним буде звернення до розгорнутої й добре обґрунтованої моделі-опитувальника вченого-інтелектуала [Попова, 2017: с. 43–49], запропонованої одеським істориком. Архітектоніка цієї моделі не є жорсткою, вона може варіювати залежно від авторської програми. Проте неможливо, на мій погляд, обійтися без такої хоча б приблизної біоісторіографічної моделі. У цьому випадку, наприклад, присутні такі рубрики: категорійний профіль, наукове кредо, логічна структура дискурсу, індивідуальний авторський стиль, історіографічний стиль, самоідентифікація вченого, віднесення до наукової корпоративності, «міста пам'яті» героя, «міста сили» (найбільшої творчої активності) — «міста слабкості» (найменшої творчої активності)... Якись із цих чи подібних рубрик стосуються безпосередньо зони питань та тематизації усної бесіди, якись — зони аналізу та інтерпретації інтерв'ю. Індивідуальна (персональна) історія за такого підходу невіддільна від історії колективу (наукової спільноти), колективної біографії, просопографії. Тому не випадково, що розмисли про життєопис вченого (портрет, етюд, силует... на тлі доби, корпорації, традиції...) приводять до запитання про дисциплінарні спільноти, дисциплінарний образ самої науки (цьому присвячено останню книжку Т. Попової) [Попова, 2019], яка також може задати концептуальні рамки тієї чи тієї моделі усної історії філософії. Але, незважаючи на будь-які рамки, усна історія — це завжди несподівана подорож, кінцеву зупинку якої важко передбачити...

Ремарки

1. Стосовно певної еквівокації — усна історія філософії чи усна історія філософів. Чи тотожні ці настанови? Наприклад, рубрика, під якою виходили інтерв'ю Тетяни Чайки с Віленом Горським «Доторк: усна історії філософії» [Чайка, 2014: с. 11–126]. Проте сама пропозиція Тетяни Чайки мала назву «Доторк. Презентація проекту «Усні історії філософів» [Чайка, 2009: с. 140–144]. Чи помітила сама Тетяна Олексіївна цю нібито легеньку підміну, чи згодна вона на такий смисловий зсув. Для мене це принципове розрізнення. Я власне хочу займатися саме усною історією філософів, яка, на мій погляд, виходить за рамки історії філософії, надихає і надихається повітрям соціальної філософії, антропології, інтелектуальної історії, герменевтики тощо. І сама Тетяна Чайка, про що свідчить її презентація, йшла до «усної історії філософів» від юдаїки, від усної історії (*oral history* = «живої історії»), від проекту «*Survivors of the Shoah*», що його здійснювала Фундація візуальної історії, очолювана Стивеном Спілбергом. А для

В. Хоми усна історія філософії — специфічна історико-філософська дисципліна, у певному розумінні аналогічна філософській текстології [Хома, 2019: с. 68]. Наголошую, що сама я продовжуватиму займатися усною історією філософів, такою, яка лише частково збігається з усною історією філософії. Частково — не означає нівелювання історико-філософських завдань, вони є принциповими, змістовними, мабуть найзмістовнішими. Проте наголос на історії філософів зумовлює іншу оптику бачення подекуди «неоковирних», спонтанних, наївних, «особистих» свідчень, які насправді неймовірно, безмежно багаті у смисловій своїй глибині. Це вкрай складні документи, і ми, сучасники тих, хто пропонував свої усні свідчення, принципово не в змозі прочитати їх і зрозуміти до кінця. Ці документи (персональна історія, мемуари, навіть історія дитинства, історія освіти) можуть бути корисні, бо вони розривають дисциплінарні межі та сталі матриці.

2. Студенти в проекті «Усна історія філософів» мали право самі обрати собі співрозмовника за власним бажанням. І вони обирали своїх улюблених викладачів. Коли ми починали, я не мала ніякого професійного досвіду в цій справі і зробила, як я зараз розумію, багато помилок. Наприклад, досі не можу собі пробачити, що не спрямувала зусилля студентів на розмову з філософами старшої генерації, засновниками нашого факультету, які на той час фактично відійшли від активного викладання. Маю на увазі професорів Авеніра Уймова, Марата Вернікова та вже згадану мною Ірину Матковську. Я спиралася і досі спираюся на плідні та глибокі програми, методики, стратегії біографічного інтерв'ювання, запропоновані в антропології, соціології (якісна/квалітативна, драматургічна соціологія), психології, наратології тощо. Багато (проте вкрай недостатньо, лише в межах маленького за обсягом годин курсу) уваги ми приділяємо тематично-смісловому аналізу інтерв'ю, його багатовимірній інтерпретації, комбінуванню різних оптик із залученням популярної стратегії триангуляції — комбінування різних дослідницьких методик щодо вивчення одного «кейса». Наприклад, я використовую матеріали лабораторії педагогічної антропології Віталія Безрогова, де одне транскрибоване інтерв'ю інтерпретують кожний зі своєї позиції історик, соціолог, психолог, конфліктолог [Астафьева, Кошелева, Мещеркіна, Нуркова, 2001]. Проте більш-менш повний цикл аналізу та інтерпретації одного усного свідчення потребує набагато більшого часу, ніж пропонувано навчальним курсом. Тому я щиро вітаю створення студентського товариства Усної історії філософії в КНУ, справжньої наукової творчої лабораторії, лабораторії справжнього діалогу, де неминуче здійснюється самоперетворення, аутопойезис самих його учасників. Завдяки проекту магістра філософського факультету ОНУ Наталії Чех «Інститут промоції заходів культури» я мала можливість подати в публічному просторі Одеси розширений курс під назвою «Біографістика та біографічна прагматика», де проблематика усної історії та біографічного інтерв'ю була ключовою, проте часу на глибинне занурення все ж таки знову не вистачило. Тому цілком підтримую базовий

образ Тетяни Чайки: усна історія — це розмова, яка триває все життя. Не можу відмовити собі в інтелектуальному задоволенні використати ще одну вкрай яскраву метафору з усних спогадів Сергія Кримського. Був у його дружньому філософському колі ритуал разом готувати вдома гусака у ще одного відомого філософа, співробітника Інституту філософії АН УССР Вадима Іванова. Ритуал мав три фази: «догусіє» — майстерне вишукане приготування, «вогусіє» — дружня трапеза з обов'язковими оповіданнями, «післягусіє» — обгризання кісточок, післясмак [Кримський, Чайка, 2012: с. 171], у нашому випадку переживання та осмислення події оповідання. Передати справжній смак цієї метафори я не в змозі — пропоную звернутися до книги, де зберігається аромат дружньої застільної бесіди, атмосфера симпосіону. Впевнена, що усна історія філософів та філософії — простір, де зароджуються сильні, провокативні, вибухові когнітивні метафори.

Абрис

Трохи теорії в українському філософському контексті. Щасливий збіг обставин полягає в тому, що саме в Україні, в нашому філософському цеху з'явилися такі філософи, які зробили предметом своєї головної уваги феномен біографії в культурі, основи біографістики та біографічного аналізу в історико-філософському дослідженні. По-перше, я хочу згадати Олексія Валевського та його «Засади біографіки» [Валевський, 1993]. Мене в його книзі та статтях цікавило перш за все виявлення та осмислення філософських підстав біографії, начерк чи *абрис* онтології біографії. Це таке культурно-історичне апіорі щодо феномену біографії в культурі. Його треба враховувати і в жанрі усної історії. Якщо коротко — О. Валевський виокремив дві онтологічні презумпції, умови можливості існування біографічного/автобіографічного досвіду: а) базова інваріантна орієнтація певного типу культури на індивідуалізм (в онтологічному горизонті індивідуалізму він бачить основу і смисл європейської культури, яка ідентифікує себе через парадигму індивідуалізму [Валевський, 1993: с. 6]); б) певний набір умов, який забезпечує можливість текстуального представлення індивідуального в культурі, виразимість індивідуального (ці умови філософ називає «онтологією біографії»). О. Валевський взагалі дуже дискусійно розмежував життєопис, який є в усіх культурах, і біографію, яка притаманна лише європейській культурі, де створено вказані онтологічні презумпції. Ця теза дуже контroversійна. Я її багато разів обговорювала в різних аудиторіях, особливо серед істориків філософії — сходознавців та антикознавців, які насправді дуже критично ставляться до таких штучних метаконструкцій. Утім, все ж таки головне — наявність двох універсальїй культури: індивідуальність і можливість виразимості, право на вираження персонального автобіографічного досвіду. В межах нашої теми я хочу додати третю презумпцію, яка притаманна саме усній історії. Це сама можливість розмови та спроможність до розмови як онтологічна передумова. До речі, сам О. Валевський серед фун-

даментальних припущень онтології біографії виокремлює комунікаційну компетентність людини розповідати про себе як про неповторну індивідуальність, такий стан самоідентифікації особистості, який дає їй змогу відповісти на питання «Хто я?», і водночас наявність можливостей для біографа сказати про свого персонажа «хто він (вона)» [Валевский, 1993]. Згадаймо, наприклад, Гадамера, який пише про неспроможність до розмови [Гадамер, 1991: с. 72–91], підкреслюючи, що здатність вести розмову — це природний атрибут людини (Аристотель назвав людину істотою, яка наділена мовою, але мова існує лише у розмові). Серед інших символічних та метафоричних «смертей» (смерть Бога, людини, автора тощо) сьогодні констатують «смерть оповідача». Проте відомий український філософ і богослов Олександр Філоненко приносить оптимістичну звістку про його повернення [Філоненко, 2009: с. 114–135] та пропонує власний варіант антропології оповідача. Він наголошує, що природна антропологічна здатність до розмови потребує спільноти тих, хто здатен слухати, дар слухача; він пов'язує повернення оповідача з установленням «культури присутності» (опозиції «культурі значення» згідно з Гумбрехтом). Євхаристійна антропологія свідчення, богослов'я Вдячності та Зустрічі, теодрама — шлях до повернення оповідача в культуру присутності, до створення койнонічної соціальності, врешті-решт — цивілізації дружби [Філоненко, 2018]. В такому філософсько-богословському проекті також знаходимо абрис філософії, онтології та герменевтики усної історії філософії та філософів. Також слід обов'язково згадати праці філософа, історика філософії та психоаналізу Вадима Менжуліна, який захистив докторську дисертацію за темою «Біографічний підхід у західній історико-філософській традиції: віхи становлення» [Менжулін, 2011], написав вкрай важливу для розуміння жанру усної історії філософії книгу «Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні» [Менжулін, 2010]. Важливі для нас настанови дослідника: осмислення «біографічного повороту» в сучасній філософії, існування історико-філософської традиції між протилежними полюсами — «філософський антибіографізм» та «ескалація біографізму», «філософія підозри» та етика довіри, аналіз вузлових моментів процесу легітимації біографічної складової у західній філософській та історико-філософській традиції ХІХ — початку ХХІ сторіччя, критика компартименталізму — уявлення, згідно з яким вчення філософа є цілковито автономним від його життя й, отже, потребує відокремленого розгляду. Це лише початок розмови про філософію (онтогерменевтику) усної історії філософії чи усної історії філософів.

ДЖЕРЕЛА

- Астафьева, Е.Н., Кошелева, О.Е., Мещеркина, Е.Ю., Нуркова, В.В. (2001). *Биографическое интервью: Учебно-методическое пособие*. Москва: Издательство УРАО.
- Валевский, А.Л. (1993). *Основания биографики*. Киев: Наукова думка.
- Гадамер, Г. (1991). *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство.

- Голубович, І.В. (2009). *Біографія як соціокультурний феномен: філософсько-методологічний аналіз*. Автореф. дис... д-ра філос. наук. Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова.
- Голубович, І.В. (2008). *Біографія: силует на фоні Humanities (методологія аналізу в соціогуманитарному знанні)*. Одеса: ФЛП Фридман.
- К портрету філософа на фоні епохи: бесіда А.Н.Роджеро з академиком М.В.Поповичем (2009). В *Філософські діалоги*. Вип. 1: Виміри людського буття: логіка, методологія, семіотика культури (сс. 5–78). Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ.
- Крымский, С.Б., Чайка, Т.А. (2012). *Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь. (Цикл інтерв'ю Т.А. Чайки)*. Київ: Издательский дом Дмитрия Бурого.
- Менжулін, В.І. (2010). *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні*. Київ: НАУКМА, Аграр Медіа Груп.
- Менжулін, В.І. (2011). *Біографічний підхід у західній історико-філософській традиції: віхи становлення*. Автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.
- Попова, Т.Н. (2019). *Дисциплінарний образ науки. Підходи і поняття*. Одеса: Бондаренко М.А.
- Попова, Т.Н. (2017). *Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика*. Одеса: Бондаренко М.А. Получено из: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19359>
- Роджеро, А. (2017). Из истории советской философии 60–70-х годов (ч.1). В *Докса: Збірка наукових праць з філософії та філології* (вип. 27, сс. 270–299). Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова.
- Филоненко, А.С. (2009). Возвращение рассказчика: последствия для гуманитаристики и богословия. *Sententiae*. 2, 114–135.
- Филоненко, О.С. (2018) *Присутність Іншого і вдячність. Контури євхаристійної антропології*. Рівне: Дятлик.
- Хома, В. (2019). Межі достовірності в усній історії філософії. *Філософська думка*, 4, 67–81.
- Чайка, Т. (2009). Доторк. Презентація проекту «Усні історії філософів». *Філософська думка*, 3, 140–144.
- Чайка, Т. (2014). Бесіди з Віленом Горським. Філософський факультет. *Філософська думка*, 1, 111–126.

Голубович, Інна — доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.
